

Jadwiga Rutkowska

Udział adwokatów w powstaniu warszawskim

Palestra 27/8(308), 46-59

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

adwokatura śląska. Rada Adwokacka w Katowicach przeprowadziła po wojnie dokładną ewidencję adwokatów Izby Śląskiej, którzy nie przeżyli wojny. Okazało się, że jest ich 188. Trudno te straty określić w procentach, a to z tego względu, że powojenne granice Izby nie pokrywają się z przedwojennymi. Było kilka mniejszych miejscowości, do których żaden adwokat po wojnie nie wrócił.

JADWIGA RUTKOWSKA

Udział adwokatów w powstaniu warszawskim¹

Opracowanie poświęcone udziałowi adwokatów w powstaniu warszawskim wymaga — dla uniknięcia nieporozumień zarówno co do jego zakresu jak i treści używanych w nim pojęć — paru podstawowych wyjaśnień.

Przede wszystkim więc za „adwokata” w rozumieniu opracowania uważa się nie tylko tych spośród adwokatów, którzy formalnie byli nimi w okresie powstania, ale również i tych, którzy bądź byli przed tą datą adwokatami, bądź też stali się nimi w czasie późniejszym. Założenie takie przyjęto już we wcześniejszych pracach poświęconych udziałowi adwokatów w ruchu podziemnym. Uzasadniają je również szczególne okoliczności, jakie tworzyła okupacja, następnie wybuch powstania, a także bezpośredni okres powojenny. Wielu spośród sędziów lub prokuratorów z różnych względów zmieniło w tych czasach swoje togi na adwokackie, a adwokackie na sędziowskie lub prokuratorowskie. Inni nie byli w stanie ukończyć rozpoczętych studiów prawnych lub odbywać aplikacji adwokackiej. Wreszcie wielu, niekiedy wyróżniających się w przyszłości adwokatów, chwyciło za broń do walki z wrogiem w zbyt młodym wieku, by mieć w ogóle jakikolwiek zawód.

Innymi pojęciem wymagającym sprecyzowania jest pojęcie „udziału” w powstaniu, a więc ustalenie, czy udział taki ma być jednoznaczny z pojęciem „powstańca” (przynależność do organizacji wojskowej, czynna walka orężna, służby wojskowe i administracyjne), czy też ma obejmować wszelkie formy działań mające na celu włączenie się do walki o niepodległość bez względu na przynależność wojskową czy polityczną i bez względu na „rozmiar” tego działania.

W opracowaniu tym przyjęto „udział w powstaniu” w wykładni rozszerzającej, tj. od walk orężnych poczynając, a — poprzez udział we wszelkich służbach pomocniczych i szeroko rozumianej administracji cywilnej — kończąc na indywidualnie podejmowanych wszelkich akcjach ochotniczych (stanowiących realną pomoc dla walczących) i organizujących zaplecze.

Na koniec nieodzowne wydaje się stwierdzenie, że opracowanie to nie rości sobie pretensji do uznania go za wyczerpujące, lecz jest jedynie w zamierzeniu autorki skromnym przyczynkiem do historii adwokatury czasu wojny, pisany z myślą o tym, którzy zginęli, i o tych, którzy przetrwali walcząc o najistotniejsze wartości w życiu człowieka i narodu.

¹ Opracowanie w wersji przedstawionej niżej uległo z konieczności w wielu miejscach skrótom w stosunku do oryginału złożonego na sesję, a to ze względu na ograniczenie objętości materiałów, sesji przeznaczonych do publikacji. **Skrócone zostały właśnie dane dotyczące udziału poszczególnych adwokatów w walkach, niektóre dane personalne, pominięto też wzmianki o otrzymanych przez nich odznaczeniach, a także zrezygnowano z zamieszczania zakończenia, które stanowi próbę oceny działalności adwokatów w powiązaniu z wykonywanym przez nich zawodem. Ponadto nie zostały też wymienione źródła (literatura i relacje) oraz przypisy. Autorka niniejszego opracowania przeprasza za te konieczne skróty wszystkich uczestników sesji oraz autorów opracowań.**

Powstanie warszawskie — niezależnie od kontrowersyjnych ocen historyków, polityków czy publicystów zarówno co do celowości podjęcia go jak i wyboru daty — stanowiło, w czym wszyscy są zgodni, autentyczny przejaw woli ludności stolicy w dążeniu do podjęcia jawnej walki z wrogiem, z bronią w rękę. W konspiracji stworzono struktury administracji cywilnej i wojskowej, przysposobionych do ujawnienia się i podjęcia działań koniecznych dla odzyskania niepodległości. Jakkolwiek więc powstanie było konsekwencją okupacyjnej konspiracji, okoliczności jego wybuchu (przekładanie daty wybuchu, niedotarcie rozkazów mobilizacyjnych) spowodowały, iż obok w większości sprawnie przeprowadzonej koncentracji miały miejsce „luki” organizacyjne („odcięcie” macierzystych jednostek, „wyprzedzające” akcje nieprzyjaciela itp.). Wszystkie te nieuniknione w zasadzie niedociągnięcia byłyby wielokrotnie trudniejsze do przewyciężenia, gdyby nie pełne zaangażowanie mieszkańców Warszawy, podejmujących się bez nakazów i poleceń wszystkich możliwych funkcji pomocniczych (budowa barykad, opiekowanie się rannymi, zaopatrzenie itp.).

W tej rozległej panoramie zorganizowanych i nie zorganizowanych działań nie zabrakło adwokatów. Oni również rozpoczęli walkę podziemną niemal już w pierwszych dniach okupacji, byli obecni na najwyższym szczeblu we władzach krajowych (również poza granicami Polski), w jednostkach i służbach wojskowych, w organizacjach politycznych, a nadto — ze względu na specyfikę swojego zawodu — w tych wszystkich instytucjach, które miały na celu ochronę i budowę norm prawnych, zasad etycznych, prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, szkolenia nowych kadr prawników w tajnym nauczaniu.

Powstanie stało się dla adwokatów warszawskich (a w pewnym stopniu i pozawarszawskich) z jednej strony kontynuacją działalności w zmienionych warunkach, a z drugiej impulsem do podjęcia działalności tam wszędzie, gdzie była ona potrzebna ze względu na ich kwalifikacje czy — po prostu — obowiązek obywatelski, bez względu na wcześniej pełnione funkcje, których wykonywanie w warunkach powstania było niemożliwe ze przyczyn obiektywnych.

Oczywiście, udział adwokatów w powstaniu w liczbach bezwzględnych nie mógł być i nie był tak liczny jak innych grup zawodowych czy wojska. Patrząc jednak relatywnie, na podstawie stanu liczbowego Izby warszawskiej w tym czasie (nawet przy uwzględnieniu szerokiego pojęcia „adwokat” i pewnego udziału adwokatów spoza Warszawy) był on z pewnością poważny „jakościowo” i charakterystyczny.

Z wcześniejszych ustaleń wynika, że w chwili wybuchu wojny w 1939 r. Izba warszawska liczyła nieco ponad 2000 adwokatów, a w czasie okupacji — po weryfikacji i skreśleniu adwokatów pochodzenia żydowskiego — 839. Adwokaci pochodzenia żydowskiego ulegli niemal całkowitej zagładzie w getcie warszawskim i obozach koncentracyjnych, natomiast spośród nie zweryfikowanych wielu było już w obozach jenieckich, w innych miastach lub krajach bądź też zginęli w kampanii wrześniowej lub w więzieniach i obozach. Tak więc liczebność adwokatury w czasie powstania w ponadmilionowym mieście była bardzo skromna.

Udało się ustalić realnie udział w powstaniu przeszło 110 adwokatów; w stosunku do dalszych kilkunastu brak obecnie wystarczającej dokumentacji, a są również koledzy, którzy z różnych przyczyn pragnęli pozostać anonimowi. Trudno w tych warunkach podać nawet w przybliżeniu liczbę dokładną, ale wydaje się, że braki te dotyczą głównie młodszych kolegów walczących odrębnie oraz adwokatów z niektórych izb, do których nie udało się dotrzeć bezpośrednio, a oni sami nie zareagowali na nasz apel.

Przechodząc do omówienia działalności adwokatów w czasie powstania, należy uznać, że była ona bardzo rozległa i różnorodna. Obejmowała zarówno pion cywilny jak i wojskowy, a także działalność w organizacjach politycznych i we wszystkich ochotniczych akcjach pomocniczych.

A. We władzach cywilnych krajowych, tj. w Delegaturze Rządu na Kraj, adw. Adam Bień (ps. „Walkowicz”, „Bronowski”), podówczas sędzia, piastował stanowisko Pierwszego Zastępcy Delegata (V.1943—III.1945), a w czasie powstania niemal do końca sierpnia pełnił faktycznie i formalnie funkcję Delegata na Kraj, Jana S. Jankowskiego, który od pierwszego dnia powstania przebywał w kwaterze Komendanta Głównego AK na Woli i w związku z tym zdał Bieniowi swoją władzę cywilną.

1. W Departamentach Delegatury, odpowiadających resortowo ministerstwom w Rządzie na emigracji, odpowiednie funkcje sprawowali adwokaci:

Stanisław K auzik (ps. „Dołęga”, „Modrzewski”) był dyrektorem Departamentu Informacji i Prasy zarówno w czasie okupacji jak i powstania;

Feli ks Za d r o w s k i (ps. „Skupniewski”) był dyrektorem Departamentu Sprawiedliwości zarówno w czasie okupacji jak i powstania;

Stanisław D r y j s k i kierował w Departamencie Spraw Wewnętrznych w Wydziale Bezpieczeństwa komórką bezpieczeństwa mającą na celu ochronę osób pracujących w Delegaturze, a w czasie powstania pełnił także funkcję łącznika między Delegaturą Rządu a plk. Monterem.

2. W trzyosobowej Krajowej Radzie Ministrów (KRM), powołanej w przeddzień wybuchu powstania oświadczeniem Delegata Rządu, oprócz Stanisława Jasiukowicza, reprezentującego S.N., zasiadali adwokaci: Adam Bień (z CKRL „Roch”) i Antoni P a j d a k (z PPS-WRN).

3. W Kierownictwie Walki Podziemnej (przekształconej z Kierownictwa Walki Cywilnej) szefem i przedstawicielem Delegata Rządu był adw. Stefan K o r b o Ń s k i (ps. „Zieliński”, „Róża”).

W okresie okupacji władze cywilne zakładały, że po opanowaniu Warszawy przez jednostki AK władzę na terenie miasta przejmą czynniki cywilne, tj. Okręgowy Delegat Rządu na m. st. Warszawę wraz z podległym mu aparatem terenowym, z zakresem działania analogicznym do zakresu działań przedwojennych starostw grodzkich. Nie udało się jednak powstańcom oswozić całego miasta. Pewne dzielnice pozostały w rękach niemieckich, w innych trwały walki. W tych warunkach obok dzielnic, które udało się zorganizować administracyjnie, były dzielnice, w których ludność samorzutnie organizowała namiastki samorządu miejskiego; placówki te nosiły różne nazwy: rejonowe delegatury Rządu, starostwa, a np. na Mokotowie został powołany Urząd Komisarza ds. Ludności Cywilnej przy dowództwie AK.

4. W rejonowych delegaturach Rządu dla poszczególnych dzielnic Warszawy działali następujący adwokaci:

Edward Q u i r i n i, członek S.N. (ps. „inż. S. Kulesza”, „Kulesza”) został powołany na stanowisko Rejonowego Delegata Rządu Warszawy-Sródmieście-Południe (Rejon IV), a Józef S t o p n i c k i, członek PPS-WRN (ps. „Kwiatkowski”, „Sobociński”) był jego zastępcą.

Witold B a y e r na zlecenie Delegata Rejonu IV sprawował obywatelską służbę komendanta OPL odcinka ul. Wspólnej.

Józef F a b i j a Ń s k i (ps. „Brzozowski”), członek SL „Roch”, został powołany na stanowisko Rejonowego Delegata Rządu Warszawy-Sródmieście-Północ (Rejon III).

Konrad Sieniewicz, członek SP, pełnił funkcję Delegata Rządu Warszawy-Powisłe (Rejon I).

Całą utworzoną w ten sposób administracją powstańczą kierował Marcełi Porowski (ps. „Sowa”), delegat Rządu na m. st. Warszawę.

5. W sądownictwie należącym do kompetencji Delegatury Rządu na Kraj, tj. w Sądzie Karnym Specjalnym (zwanym potocznie cywilnym w odróżnieniu od wojaskowego) na terenie Warszawy-Sródmieście-Północ, przewodniczącym tego Sądu został adw. (podówczas sędzia) Józef Ignacy Bielski (ps. „Prawdzic”) Adw. Bielski, żołnierz ZWZ-AK od 1941 r., był dowódcą plutonu (ps. „Wilki”) w kompanii „Topora” (wicepr. T. Gorayskiego). Od godz. „W” brał udział w akcjach powstańczych (najpierw na Woli, a potem w rejonie Żelaznej i Chłodnej w Zgrupowaniu „Chrobry”), a następnie, po przejściu do Śródmieścia, został ok. 10.VIII. wyreklamowany z wojska — na wniosek Delegatury Rządu — przez pika Montera w celu zorganizowania wymienionego wyżej Sądu, którego utworzenie zostało uznane wówczas za rzecz bardzo pilną. Całą tę sprawę (wraz z wyreklamowaniem) załatwiał ze strony Delegatury adw. Stanisław Dryjski. Również w ten sam sposób został powołany na prokuratora Sądu Specjalnego adw. (wówczas wicepr.) Józef Namysłowski, także wyreklamowany z AK (BIP-u).

Zorganizowany bardzo szybko Sąd mieścił się w gmachu Banku „Pod orłami”. W Sądzie tym obowiązki sędziów i prokuratorów pełnili także adwokaci, a wśród nich Tadeusz Kuligowski, Mieczysław Skolimowski, Grabowski, Pilecki i inni, a obowiązki obrońców z urzędu (obrona taka była obowiązkowa) m. in. adw. adw. Marian Niedzielski, Zygmunt Nowicki, Antoni Jurkowski oraz prezes Sądu Apelacyjnego Kazimierz Rudnicki.

Wobec nieustannych bombardowań omawiany Sąd został zlikwidowany 3 lub 4 września za zgodą dyr. Departamentu Sprawiedliwości adw. Feliksa Ządrowskiego.

Należy tu wspomnieć, że w czasie okupacji przewodniczącym Sądu Karnego Specjalnego na m. st. Warszawę i woj. warszawskie był adw. Eugeniusz Ernst, a prokuratorem — adw. Stanisław Koziołkiewicz. Obaj, odcięci w swych miejscach pobytu czy mieszkaniach po wybuchu powstania, nie mogli przystąpić do uruchomienia tego Sądu.

6. W Państwowym Korpusie Bezpieczeństwa (PKB), powołanym do życia rozporządzeniem KRM z 1.VIII.1944 r. o tymczasowej organizacji służby bezpieczeństwa (Dz. U. z 1944 r. Nr 2, cz. III, poz. 18), zastępcą Komendanta PKB Obwodu Warszawa-Południe został adw. dr Władysław Grzankowski (ps. „Prus”). Był on jednocześnie komendantem poprzednio już istniejącej masowej organizacji „Straży Porządkowej” na Warszawę-Południe, wcielonej następnie do PKB.

B. W Komendzie Głównej ZWZ-AK:

1. W Oddziale VI Sztabu KG AK (Biuro Informacji i Propagandy — BIP) i jego wydziałach oraz w strukturach dzielnicowych pracowali adwokaci:

Adam Dobrowolski (ps. „Kowal”, „Sawicki”), który rozpoczął pracę konspiracyjną w Krakowie w 1940 r. w organizacji ZOR (Związek Odbudowy Rzeczypospolitej). Dwukrotnie aresztowany, skreślony z listy adwokackiej, a wreszcie definitywnie „spalony” na terenie Krakowa, przybył do Warszawy kontynuując pracę w Oddz. VI Sztabu. W czasie powstania pracował jako kierownik Placówki Informacyjno-Radiowej „Kowal”, która prowadziła nasłuch radiowy i wydawała powielone „Codzienne Wiadomości Powstańcze”. Po zbombardowaniu lokalu tej placówki przeniósł się do bratniej Placówki Informacyjno-Radiowej „Anna”, gdzie pracował do końca powstania.

Kazimierz Ostrowski (ps. „Karol”, „Zaleski” w Krakowie oraz „Nowina”, „Łaski”, „Olesza” w Warszawie) również rozpoczął pracę w ZOR w Krakowie, a następnie, „spalony” na tym terenie, przybył do Warszawy i skierowany został do pracy w Oddz. VI Sztabu KG AK. W Wydz. Informacji i Propagandy BIP początkowo objął funkcję referenta w referacie prasowym, następnie funkcję kierownika, w 1943 r. funkcję zastępcy kierownika Podwydziału P, a od wiosny 1944 kierownika tego Podwydziału. W czasie powstania został powołany na dowódcę Placówki Informacyjno-Radiowej „Anna”. Drugim redaktorem od pierwszego dnia powstania był Władysław Bartoszewski, a w późniejszym terminie skład redakcji powiększył się: przybył adw. Waław Szyszkowski, a następnie adw. A. Dobrowolski.

Od 3 sierpnia Placówka wydawała pisane na maszynie „Wiadomości z Miasta”, a od 5 sierpnia jako pismo powielane (pod zmienionym od 13 września tytułem na „Biuletyn-Wiadomości z Miasta i Wiadomości Radiowe”) było ono wydawane do końca powstania.

Waław Szyszkowski (ps. „Kawecki”, „Łoziński”) już jesienią 1939 r. rozpoczął działalność konspiracyjną w Warszawie w wojskowej organizacji ZOR. Jego mieszkanie było wykorzystywane jako lokal kontaktowy. W pierwszych miesiącach 1943 rozpoczął pracę w Wydziale Informacji Oddz. VI Sztabu (BIP). W okresie 1942—1943 odbywał liczne podróże na wschód (Białostockie, Łotwa, Wołyń) jako łącznik ZOR, a później AK. W czasie powstania został przydzielony do Placówki „Anna” i wszedł m. in. w skład tzw. patroli informacyjnych. Drugą część powstania odbył w batalionie „Iwo” na terenie Warszawy-Śródmieście.

Zygmunt Kapitaniak (później dyr. Dep. Sądowego Min. Spraw., a potem sędzia SN) pracował w VI Oddz. BIP jako kierownik Referatu Organizacji Politycznych i Paramilitarnych nie objętych akcją scaleniową. Jeśli chodzi o jego udział w powstaniu, to według pisemnej relacji złożonej na użytek sesji naukowej przez dra K. Ostrowskiego zgłosił się on wprawdzie do pracy w Placówce „Anna”, ale poważna choroba wyeliminowała go z udziału w jej działalności. W. Bartoszewski podaje natomiast, że pod jego redakcją ukazywały się „Codzienne Wiadomości Radiowe”, wznowione następnie po kilkunastodniowej przerwie pt. „Wiadomości Powstańcze” przez Tadeusza Wardejna-Zagórskiego i Kazimierza Moczarskiego jako lokalny dodatek do „Biuletynu Informacyjnego dla Śródmieścia-Północ”.

Lech Sadowski (ps. „Wasył”) brał czynny udział w konspiracji od połowy października 1939 do 5 października 1944. Początkowo pracował w Oddziale Specjalnym przy III Oddz. SZP, następnie jako szef Oddziału VI BIP Obszaru Lwowskiego. Aresztowany przez gestapo we Lwowie w 1942; został w 1943 odbity ze szpitala więziennego przez oddziały AK. Po przybyciu do Warszawy podjął pracę w Wydziale Informacji, a następnie Propagandy Oddz. VI BIP. W czasie powstania pełnił funkcję komendanta Kwatery Bojowej Wydz. Propagandy na terenie Warszawa-Śródmieście, polegającą m. in. na organizowaniu i kierowaniu pracą fotoreporterów i filmowców obsługujących powstanie. Ponadto kierował Oddziałem Osłonowym „Chwatów”.

Andrzej Kozanecki (ps. „Druk”) ukończył w maju 1942 r. Szkołę Podchorążych AK i służbowo został przydzielony do BIP ze skierowaniem do referatu prasowego, przy czym do zakresu jego pracy należały zagadnienia łączące się z organizacją tajnych drukarni S.N. W czasie powstania zlecono mu zorganizowanie drukarni polowej obsługującej dzielnicę Mokotów. Aż do upadku Mokotowa kierował pracami tej drukarni, drukując dzielnicowe wydanie „Biuletynu Informacyj-

nego". Po upadku Starówki nowym szefem BIP dla dzielnicy Mokotów został kpt. „Eugeniusz” (Jan Dobraczyński), a adw. Kozanecki po upadku Mokotowa przeszedł kanałami do Śródmieścia.

Jadwiga Rutkowska (autorka niniejszego opracowania) w dniu wybuchu powstania znalazła się w Kwaterze Wojskowej Zakładów Wydawniczych (podporządkowanych organizacyjnie Szefowi IV Wydziału Prasowo-Wydawniczego VI Oddz. BIP Jerzemu Rutkowskiemu) z siedzibą w bloku przy pl. Napoleona. „Zmobilizowana” ochotniczo pełniła obowiązki sekretarza i łączniczki WZW, gdyż przy niezwykle rozległym zakresie prac Zakładów w tym czasie (drukarnie, litografia, chemigrafia — 10 placówek rozrzuconych na terenie Warszawa-Śródmieście-Północ) i nakładzie pism codziennych, dochodzącym do kilkudziesięciu tysięcy (nie licząc ulotek, plakatów, numerów specjalnych, znaczków pocztowych itp), oraz licznych jednostek pomocniczych zarówno prace sekretariatu jak i łączności wymagały dodatkowego ochotniczego personelu. Po zbombardowaniu bloku przy placu Napoleona jak i jego okolic (łącznie z niektórymi największymi drukarniami) adw. Rutkowska przeniosła się wraz z kwaterą WZW 4 września na teren dzielnicy Śródmieście-Południe i tam pozostała do końca powstania.

2. W Sądownictwie Wojskowym na szczeblu Komendy Głównej AK pracowali następujący adwokaci:

Konrad Józef Zieliński (ps. „Karola”) piastował stanowisko Szefa Służby Sprawiedliwości od lutego 1944 do stycznia 1945. Zastępcą jego na tym stanowisku był Witold Szulborski (ps. „Moro”). Z racji swojego stanowiska płk Zieliński pełnił również funkcję Przewodniczącego Wojskowego Sądu Specjalnego przy KG AK. Chociaż formalnie pozostawał on Szefem Służby Sprawiedliwości do stycznia 1945, to jednak w czasie powstania nie zdążył podjąć swoich obowiązków. Odcięty na Żoliborzu, został ranny już 4 sierpnia przy próbie przedarcia się do miejsca postoju KG AK.

Władysław Sieroszewski (ps. „Paweł”, „Sabała”), który już w lutym 1940 r. został powołany na stanowisko Szefa Wojskowego Sądu Specjalnego Okręgu (a następnie Obszaru) Warszawskiego ZWZ-AK i piastował je do wybuchu powstania 16 sierpnia objął stanowisko Szefa Służby Sprawiedliwości Powstania z zadaniem zorganizowania wymiaru sprawiedliwości na terenach objętych powstaniem, a 2 września płk. „Bór” Komorowski — wobec niemożności uzyskania kontaktu z płk. „Karolą” i adw. Szulborskim — powierzył mu pełnienie obowiązków Szefa Służby Sprawiedliwości AK. Wobec tego że adw. Sieroszewski jest autorem wyczerpujących opracowań na ten temat i że zagadnienia te są ujęte w odrębnym opracowaniu, ograniczam się tu jedynie do wymienienia adwokatów pełniących służbę w wojskowych sądach warszawskich, pomijając wszystkie okoliczności związane z ich organizacją i zakresem ich działalności.

3. W Wojskowym Sądzie Specjalnym obwodu Warszawa-Śródmieście-Północ przewodniczącym był Witold Majewski („Dominik”), a w skład Sądu wchodził: Ludwik Kołakowski („Kościeszka”), Michał Skoczyński, Tadeusz Ostaszewski („Markiz”), Jerzy Litterer („Lambda”) i Ziemisław Zienkiewicz („Ziemisław”).

W Wojskowym Sądzie Specjalnym obwodu Warszawa-Śródmieście-Południe przewodniczącym był adw. Józef Kotarba („dr Uszawski”), a w skład jego wchodził adwokaci: Stefan Frick-Wroński, Henryk Wąsowski („Ten”), Mieczysław Pączkowski („Turski”), Jerzy Jaworczykowski („Doliwa”), Bogusław Wyszomirski („Świeca”) i Jerzy Gałach („Bursztyn”).

Jan Jacek Nikisch w swoim opracowaniu „Adwokatura wielkopolska w Ruchu Zachodnim” (również opublikowanym w niniejszym zbiorze) podaje, że adw. Józef Gąsiorowski w czasie powstania pełnił funkcję sędziego śledczego w „sądownictwie przeciwko volksdeutschom”.

W Specjalnej „Komórcie Śledczej” przy WSS obwodu Śródmieście-Południe zatrudnieni byli adwokaci Stefan Jechanowski (przez pewien czas p.o. kierownika „Komórki Śledczej”) i Stefan Gątkiewicz, a w jednostce dochodzeniowej plutonów żandarmerii Edmund Mieroszewicz („Lech”).

W Wojskowym Sądzie Specjalnym obwodu Czerniaków funkcje prokuratora pełnił adw. Jan Głowacki (ps. „Ost”), a następnie oddelegowany z Prokuratury Śródmieście-Północ adw. Henryk Wąsowski.

Obrońcami z urzędu w postępowaniu przed Wojskowymi Sądami Specjalnymi byli m. in. adwokaci: Kazimierz Rudnicki (podówczas prezes Sądu Apelacyjnego w Warszawie), Marian Niedzielski, Ignacy Radlicki i Kazimierz Grendyszyński.

4. W Oddziale II (Wywiadowczym) KG AK adw. Bernard Zakrzewski („Oskar”, „Hipolit”) pełnił w czasie okupacji i w czasie powstania funkcje Szefa Kontrwywiadu KG AK, a w Okręgu Warszawskim AK oficerem kontrwywiadu był adw. Stanisław Lipiński.

5. W Oddziale I i VII KG AK adw. Lucyna Wrońska („Koczwarowska”, „Ludka”, „Izabella”), od 27.IX.1939 zaprzysiężona jako kilkunastoletnia dziewczyna w zawiązującej się organizacji SZP, objęła w tym samym dniu funkcję łączniczki, a następnie pracowała w Komórcie Legalizacyjnej przy KG AK jako kierownik Sekretariatu Służby Łącznikowej w ramach Oddziału I Sztabu oraz w Wydziale Inwestycji i Zakupu Broni Oddziału VII Sztabu.

6. W Sztapie gen. T. Komorowskiego „Bora” oficerem sztabowym był adw. Alfred Korczyński („Sas”), który odegrał znaczną rolę w dniach kapitulacji Warszawy w 1944 r. Jako tłumacz i doradca prawny brał udział w pertraktacjach prowadzonych z gen. von dem Bachem a dotyczących warunków kapitulacji i przeprowadzał indywidualne rozmowy z dowództwem niemieckim na temat ustalenia przejść dla pieszych opuszczających Warszawę itp.

C. Udział adwokatów w walce orężnej

Temat ten nie doczekał się jak dotychczas żadnego opracowania. Rzecz oczywiście, po upływie przeszło 38 lat od daty powstania ustalenie zarówno liczbowego udziału adwokatów jak i rodzaju oraz zakresu ich indywidualnego wkładu w toczonych na terenie Warszawy walkach natrafiła na znaczne trudności. Wprawdzie ukazało się wiele prac historycznych lub pamiętników z okresu powstania, ale zajmują się one przede wszystkim operacjami natury wojskowej lub rozpatrywaniem i analizowaniem aspektów politycznych powstania.

Z reguły obszerne indeksy nazwisk i pseudonimów podane w tych publikacjach nie podają przynależności zawodowej powstańców. Do chlubnych wyjątków należy wydany w 1957 r. „Dziennik Bojowy kpt. Ognistego” — Lucjana Fajera pt. „Żołnierze Starówki”, który w indeksie osobowym ze szczególną dokładnością wymienia właśnie zawód adwokacki, ale autor jest magistrem praw i biegłym sądowym.

W tych warunkach zdaję sobie sprawę z wszelkich braków i ewentualnie błędów tego opracowania, ale żywię nadzieję, że przyczyni się ono do większego zainteresowania adwokatów losami ich samych oraz ich rodzin i towarzyszy broni i skłoni tych wszystkich, którzy albo brali udział w walce, albo rozporządzają

informacjami lub dokumentami, do uzupełnienia zebranego tu materiału. Rozporządzałam przy zestawieniu listy adwokatów-powstańców ścisłymi w zasadzie i udokumentowanymi informacjami: literatura, relacje pisemne i ustne uczestników i ich kolegów.

Wreszcie wyjaśniam, że spośród różnych możliwości usystematyzowania materiału przyjąłm podział na dzielnice Warszawy.

a. W walkach na Woli udział brali następujący adwokaci:

Henryka Dziakowska („Władka”) rozpoczęła pracę w konspiracji już w 1939 r. w tzw. „kolejówkach”, w czasie powstania w 3 Kompanii Oddz. „Parasol” była łączniczką.

Edward Klimczuk w czasie okupacji przeprowadzał szkolenie z zakresu wojskowego w Zgrupowaniu Broni Pancernej Golskiego i współpracował z Komórką Legalizacji preparującą metryki urodzenia, fikcyjne orzeczenia separacyjne dla małżeństw chrześcijańsko-żydowskich i inne. W czasie powstania znalazł się w ówczesnych Zakładach Philipsa, które przez kilka dni stanowiły placówkę polską. Po nadciągnięciu przeważających sił niemieckich i hord własowców część załogi wycofała się do Śródmieścia, a część z Klimczukiem pozostała, by chronić ludność cywilną. Dzięki wyjątkowo przychylnemu stanowisku niemieckiego kapitana *Wehrmachtu* pozostałej załodze udało się ocalić zgromadzonych tam ludzi i wyprowadzić ich do obozu w Pruszkowie.

Helena Maciuchowa („Diana”, „Hanka”), od października 1939 członek SZP-ZWZ-AK, początkowo działała w Krakowie jako kurierka na okręg COP. „Spalona” na tym terenie w końcu 1942 przyjechała do Warszawy i kolejno pracowała w Komórce Legalizacji „Park”, współpracowała przy wydawaniu „Dekady” (instrukcja obchodzenia się z bronią), a od jesieni 1943 w „Kedywie”. Od godz. 15³⁰ 1 sierpnia 1944 była łączniczką plka „Radosława” i przeszła cały szlak walki.

Andrzej Szafran („Piotrowski”), żołnierz AK Batalionu „Miotła”, początkowo walczył na Woli, potem na Powiślu i Czerniakowie.

Ludwika Wrońska od pierwszego dnia powstania do całkowitej likwidacji KG AK, tj. do marca 1945, pełniła służbę kierownika sekretariatu i służby łącznikowej w Oddziale VII Sztabu oraz funkcję łączniczki sztabowej, przebywając całą trasę Sztabu: Wola-Stare Miasto-Śródmieście. Z jej mieszkania przy ul. Żółtej 43 wyszli do obozów jenieckich gen. „Monter”, plk „Emil” i inni wyżsi oficerowie z dowództwa AK.

b. *Stare Miasto* ujęte organizacyjnie od 8 sierpnia z Żoliborzem i Kampinosem. Na tych terenach udział brali adwokaci:

Karol Fromm — zginął na Starym Mieście.

Tadeusz Kowalczyk („Jackowski”) zgłosił się ochotniczo do dowództwa Pododcinka kpt. „Gozdawy”. Wyróżnił się w wielu akcjach, m. in. w walce i obronie tzw. Reduty Banku Polskiego, Ratusza, Reduty Matki Boskiej i Pałacu Blanka.

Witold Łyżwiński („Maciejewski”), oddelegowany z macierzystego oddziału Legii Akademickiej do „Gozdawy”, walczył ze szczególnym męstwem na zagrożonych odcinkach. Po upadku Starówki ewakuował się ze swoją jednostką kanałami do Śródmieścia, skąd wraz ze swoją drużyną 26—27 września przedarł się na Mokotów, by przeprowadzić kanałami do Śródmieścia wycofujące się dowództwo ppłka „Karola”. Po upadku powstania przedostał się na Zachód, brał udział w walkach we Włoszech i zginął w nie znanych bliżej okolicznościach.

Jan Makowiecki („Platon”) od 1940 działał konspiracyjnie początkowo w PAL, a po „wsypie” tej organizacji wstąpił do AK (1942 r.). Był wykładowcą

w Szkole Podchorążych Szarych Szeregów „Agricola”. W powstaniu brał udział jako dowódca Kompanii Szturmowej „Trzaska” Batalionu Harcerskiego „Wigry”, wyróżniając się w wielu akcjach, m. in. w walce o budynek PKO przy ul. Brzozowej, a w obronie barykad na Kanonii i ul. Świętojańskiej, w starciach na terenie Zamku Królewskiego, ataku na Dworzec Gdański, a także jako dowódca przyczółka „Pałac Mostowskich”. Dwukrotnie ranny, przebił się wraz z oddziałami po upadku Starówki do Puszczy Kampinoskiej i tam brał udział w tragicznej walce pod Jaktorowem.

Mścisław Modrzelewski („Mścisław”) był na Starówce pierwszym ogniomistrzem, inicjatorem i organizatorem straży pożarnej przy Komendzie OPL. Dnia 16 sierpnia został bardzo poparzony wskutek wybuchu miotacza min przy ul. Zakroczymskiej. W ciężkim stanie przewieziono go do Szpitala Baonu przy ul. Długiej.

Jerzy Przygocki („Zygmunt”, „Jerzy Pawłowski”) podjął działalność konspiracyjną w kwietniu 1940 r. Był szefem Wyd. Propagandy w Kom. Okr. NOW-AK w Kielcach, a od 1942 r. w Warszawie na stanowisku zastępcy szefa Wyd. Propagandy KG NOW-AK. Był członkiem zespołu redakcyjnego pisma „Walka”, którego druk i kolportaż organizował na terenie ziem okupowanych. W powstaniu brał udział w walce w szeregach Batalionu „Gustaw”, a po upadku Starówki przeszedł kanałami do Śródmieścia, gdzie podjął dalszą walkę.

Jan Sobociński, zwolniony z Oświęcimia na krótko przed powstaniem. Od razu podjął działalność konspiracyjną. W czasie powstania walczył w Batalionie im. Czarnieckiego. Zginął 27.VIII.

Alfred Trusiński („Murzyn”) uczestniczył w walce na Rybakach, mającej na celu zniszczenie dział artyleryjskich na praskim brzegu Wisły.

Stanisław Turowski („Walenty”) zgłosił się ochotniczo na Starym Mieście i uzyskał skierowanie do Batalionu „Wigry”. Do 2 września walczył i brał udział w pracach pomocniczych w szpitalu powstańczym. Po upadku Starówki przeszedł kanałami do Śródmieścia, ale próba wyjścia z ludnością cywilną zakończyła się zatrzymaniem go przez Niemców i wywiezieniem do Niemiec. Przebywał w wielu obozach zagłady.

Tadeusz de Virion brał udział w konspiracji od 1943 r. W maju 1944 ukończył Szkołę Podchorążych „Agricola”. W czasie powstania walczył jako zastępca dowódcy drużyny Stare Miasto-Wola Batalion „Wigry”. 8 sierpnia przebił się do oddziałów w Puszczy Kampinoskiej i tam walczył do 20 sierpnia.

Zygmunt Warman („Zygmunt”) w czasie okupacji był żołnierzem ŻOB (Żydowska Organizacja Bojowa), a w czasie powstania walczył w szeregach Armii Ludowej.

c. W walkach na Ochocie udział brali:

Czesław Łapiński („Brzeski”) brał udział w kampanii wrześniowej, pod koniec 1939 wstąpił jako instruktor wojskowy do organizacji PLAN(I), w 1941 po rozbiciu tej organizacji przez gestapo nawiązał kontakty z ZWZ w zakresie wywiadu, a w początkach 1942 objął stanowisko dowódcy 1 Komp. III Rejonu-Ochota. Od maja 1944 „spalony” na skutek licznych aresztowań współpracowników, brał udział w działaniach partyzanckich na Zamojszczyźnie. W czasie powstania objął dowództwo swojej kompanii i rozpoczął akcję przy ul. Barskiej. Poważnie ranny, znalazł się w Szpitalu Dzieciątka Jezus, skąd został ewakuowany do Milanówka.

Władysław Sieroszewski („Sabała”, „Paweł”), znany powszechnie jako szef Wojskowego Sądu Specjalnego Okręgu Warszawskiego, a od 16 sierpnia 1944 jako szef Służby Sprawiedliwości, brał również udział w walce na Ochocie, zaskoczony w tej dzielnicy wybuchem powstania. Włączył się do walki w jednym z dwu samotnie walczących punktów oporu AK, tj. w Reducie Wawelskiej. Przeprowadził różne akcje orężne, m. in. zorganizował „nocny napad” w celu podpalenia zdobytego przez wroga domu, prowadził patrol w celu odszukania i zbadania kanału, którym to zresztą kanałem w nocy 11/12 sierpnia „przepełza” wraz z całym oddziałem do Śródmieścia.

d. Na terenie Mokotowa w walkach wzięli udział:

Antoni Saulewicz („Chętny”), który dołączył do powstania przeprowadzając się przez Wisłę w warunkach toczącej się walki i stałego ostrzału rzeki, po czym walczył w tej dzielnicy.

Andrzej Schirmer („Skarbek”) walczył w pułku „Baszta” na szczególnie zagrożonym odcinku: ul. Rakowiecka (koszary niemieckie).

Zbigniew Skrzywanek brał udział w obronie Warszawy w 1939 r., a w parę miesięcy potem przystąpił do wojskowej pracy konspiracyjnej w 2 Komp. „Odwet” na Mokotowie. W czasie powstania zadaniem jego Batalionu było zdobycie *Stauferkaserne* na Rakowieckiej, co nie powiodło się. Zgłosił się więc do dowództwa Mokotowa i tam szkolił ochotników. Następnie walczył na Dolnym i Górnym Mokotowie, Czerniakowie i Sadybie aż do upadku Mokotowa. Ciężko ranemu, z trudem i w zagrożeniu udało się dotrzeć do szpitala w Piasecznie.

e. W walkach na terenie Powiśle-Czerniaków udział wzięli:

Maria T. Budzanowska („Gnom”) rozpoczęła pracę w konspiracji w 1941 r. jako 11-letnie dziecko w Wojskowej Organizacji Polskiej (WOP) w charakterze łączniczki. W ramach akcji scaleniowej (WOP została podporządkowana AK) pełniła funkcję łączniczki dowództwa V Zgrupowania Rejonu II Okręgu Warszawskiego. W czasie powstania brała udział w walkach na terenie Powiśla Czerniakowskiego, a po utworzeniu Zgrupowania „Kryski” była łączniczką sztabową tego Zgrupowania przy dowództwie.

Tadeusz Doberski, przed wojną zwolniony z wojska ze względu na słaby wzrok, w czasie okupacji przechodził przeszkolenie we władaniu bronią, a następnie w czasie powstania wszedł w skład Zgrupowania „Jeleń” i walczył na Sadybie, gdzie poległ.

Józef Grzebski („Porucznik Wiktorowski”) walczył na Sadybie jako komendant oddziału Zgrupowania „Jeleń” i tam poległ.

Wacław Lange („Fidelis”) walczył na Czerniakowie w Zgrupowaniu „Kryski”. W nocy 15/16 września przepełnął na stronę praską.

Gabriel Lewin był żołnierzem I Armii WP — poległ w walkach na Przyczółku Czerniakowskim we wrześniu 1944.

Stanisław Rybka w wyniku kontuzji w czasie kampanii wrześniowej przebywał w Szpitalu Ujazdowskim i tam przystąpił do działalności konspiracyjnej. W czasie okupacji prowadził rozległą pracę podziemną, m. in. jako instruktor wyszkolenia bojowego, jako oficer łącznikowy do spraw przerzutu dokumentów i żołnierzy konspiracji z terenu GG na obszary „przyłączone do Rzeszy” i z powrotem oraz inne. W czasie powstania zgłosił się ochotniczo do Zgrupowania „Czerniaków” i został odkomenderowany do dowódcy grupy informacyjno-wywiadowczej, do obowiązków której należało zbieranie wszelkich informacji o ruchach nieprzyjaciela, jak również przesłuchiwanie Niemców wziętych do niewoli.

14 września został poważnie kontuzjowany i po zajęciu terenu przez Niemców ewakuowany do szpitala w Pruszkowie.

f. Na terenie *Sródmieścia* w walkach udział brali:

William Kazimierz Beyer („Stanisław”) wchodził w skład Dywizjonu „Jeleń” z miejscem postoju plac Unii Lubelskiej. W tej jednej z najsilniej obsadzonych niemieckimi jednostkami wojskowymi i policyjnymi dzielnic Warszawy przebieg walki od pierwszej chwili wybuchu powstania stał się dramatyczny. Nie powiódł się planowany atak na zajmowany przez gestapo gmach przy al. Szucha i prawie całkowicie rozproszony pluton 1109 wycofał się na południe.

Janusz Duszyński z Izby łódzkiej w czasie okupacji przebywał w Warszawie. W 1940 wstąpił do AK. W czasie powstania brał udział w zdobywaniu gmachu „PASTA” i w walkach w okolicach pl. Napoleona. Po kapitulacji przebywał w obozie jenieckim.

Maurycy Herling-Grudziński (po wojnie dyr. Dep. Sądow. Min. Spraw, a potem sędzia SN) bardzo wcześnie nawiązał kontakt z organizacją i — jak pisze jego biograf T. Prekerowa — „chyba od początku istnienia AK był jej członkiem”. W czasie powstania walczył na terenie *Sródmieścia*, był dwukrotnie ranny. Po kapitulacji wywieziony z Pruszkowa do Nadrenii.

Kazimierz Kalinowski w czasie okupacji ściśle związany z konspiracyjną działalnością wydawniczą i legislacyjną. W czasie powstania wchodził w skład Dywizjonu „Jeleń” z miejscem postoju na ul. Flory róg Bagateli. Wobec braku broni i w opisanych wyżej okolicznościach (dot. W. Beyera) jego szwadron otrzymał rozkaz wycofania się już 4 sierpnia. Po paru dniach tułaczki dotarł do powstańczej placówki PCK przy ul. Belwederskiej i tam pracował jako sanitariusz. Po ewakuacji tej dzielnicy współpracował z punktem PCK, działającym na terenie obozu w Pruszkowie, i niósł tam pomoc przechodzącym przez obóz warszawiakom (organizowanie opieki sanitarnej, odszukiwanie rodzin, niekiedy nawet prowadzenie z obozu).

Kazimierz Krzemieński („Kolec”) w 1942 r. wstąpił do Legii Akademickiej, gdzie został przeszkolony, a w 1943 przeniesiony do Batalionu „Chrobry”. Brał udział w wielu akcjach bojowych, m.in. w natarciu na Hale Mirowskie, tj. w akcji wspierającej przebijanie się oddziałów ze Starówki. W czasie tego natarcia został ciężko ranny.

Aleksander Lasocki brał czynny udział w kampanii wrześniowej i został ciężko ranny w bitwie nad Bzurą. W czasie okupacji był początkowo oficerem szkoleniowym w Organizacji Wojskowej Polskich Socjalistów, a następnie w AK. Ciężko ranny w czasie powstania, znalazł się po kapitulacji w obozie jenieckim, a następnie podjął walkę na Zachodzie.

Roman Łyczewek (ps. „Gród”, „Saski”, „Mateusz”), zasłużony działacz harcerstwa. W czasie okupacji, nominowany na stanowisko komendanta Chorągwi Szarych Szeregów w Poznaniu, organizował tajne harcerstwo na terenie Wielkopolski. Po wysiedleniu z Poznania w połowie 1940 podjął dalszą działalność na terenie GG (zwłaszcza Warszawa-Radom). Z ramienia organizacji „Ojczyzna” i jako delegat Szarych Szeregów wchodził w skład Rady Społecznej Ziemi Zachodnich. W okresie powstania walczył w oddziale kpt. „Sęka” (ul. Śliska) i brał czynny udział w działalności „Pasieki”.

Wojciech Maciejko („Ałtaj”) podjął działalność konspiracyjną w czasie okupacji. W czasie powstania był dowódcą drużyny w plutonie „Śmiałka”. Został ranny 3 sierpnia w brawurowej akcji dotarcia do Dworca Poczтового i w zaatak-

waniu kolumny czołgów wroga. Po pobycie w szpitalu, wraca do swojej jednostki i bierze udział w kolejnych akcjach. Powtórnie ranny, zostaje poddany w prymitywnych warunkach operacji amputacji oka. Operacja ta nie wyeliminowała go z walki — po 2 tygodniach znów powrócił do oddziału.

Jan Malewicz w czasie powstania był adiutantem komendanta Podobwo-
du Warszawa Śródmieście-Południe.

Zygmunt Oleszczyk w czasie okupacji w organizacji „Wojskowa Służba
Ochrony Powstania”. Po wybuchu powstania w ramach plutonu wartowniczo-
administracyjnego pełni służbę wartowniczą i zaopatrzeniowo-transportową na tere-
nie Śródmieście-Północ (lokal „Adrii”).

Jadwiga Piasecka („Wiga”) jako 14-letnia harcerka w styczniu 1944 prze-
chodzi przeszkolenie w zakresie: sanitariuszka, łączniczka, podstawowe wojskowe.
Kolportuje prasę podziemną. W czasie powstania pełniła obowiązki sanitariuszki
w szpitalu przy ul. Szopena.

Dominik Pogłodziński z Izby poznańskiej, w czasie okupacji członek
organizacji „Ojczyzna”, w czasie powstania pełnił funkcje intendenta batalionu
„Kiliński”.

Stanisław Szonert, żołnierz 36 pp. Legii Akademickiej. W czasie okupacji,
początkowo w Krakowie, podejmował działania związane z pomocą dla uwięzionych
profesorów UJ. Usunięty z pracy przez Niemców, wrócił do Warszawy. W pow-
staniu brał udział jako żołnierz AK. Według nie w pełni udokumentowanych in-
formacji walczył na terenie Śródmieścia.

Maksymilian Szretter, uczestnik kampanii wrześniowej. W czasie oku-
pacji od stycznia 1940 był w AK (dywizjon „Jeleń”). W czasie powstania był do-
wódcą barykad przy ul.: Lwowska-Sniadeckich-Polna-gmach Architektury.

Stanisław Śniechórski w okresie 1941-1944 był instruktorem w stopniu
ogniomistrza-podchorążego w oddziałach PTP ZWZ-AK. W czasie powstania wal-
czył w pododdziale „Topór”. Dwukrotnie ranny.

Henryk Świątkowski (późniejszy minister sprawiedliwości). Aresztowany
10.VII.1940 r. razem z 81 adwokatami, z których 46 (w tym i jego) wywieziono do
Oświęcimia. Zwolniony w 1941, chorował do 1943. W powstaniu brał udział w sze-
regach Armii Ludowej — Komenda Śródmieście jako oficer oświatowy i współ-
pracownik prasy powstańczej, niezależnie od pracy w KRN i RPPS.

Kazimierz Wójcicki z Izby katowickiej, uczestnik kampanii wrześniowej
Od 1942 należał do ZOR, podporządkowanego następnie AK. W powstaniu wal-
czył w zgrupowaniu pika „Sławbora” w Śródmieściu (?).

Jan Zaborowski brał udział w kampanii wrześniowej w oddziałach gen.
Kleeberga. Do maja 1940 przebywał w obozie jenieckim. Zwolniony został wraz
z grupą jeńców przetransportowywanych do Polski przez Międzynarodowy Czer-
wony Krzyż. Po rozpoczęciu powstania zgłosił się do dowództwa AK, jednakże
z powodu braku broni nie został wcielony do jednostki wojskowej, lecz przydzielony
do tzw. grup transportowych (przewóz żywności z magazynów Powiśle-Czer-
niaków do Śródmieścia). Poważnie ranny i przewieziony potem do Pruszkowa,
zdołał uniknąć wywiezienia go do niewoli.

g. W pierścieniu warszawskim w jednostkach bojowych wspomagających tak-
tycznie powstanie, wiążąc siły, walczyli adwokaci:

Janusz Maciej Dąbrowski („Obmas”). W okresie okupacji brał czynny
udział w akcjach prewencyjnych i sabotażowych na terenie Góry Kalwarii. W sierp-

niu 1944 r. znalazł się we wsi Wojciechowice i został wcielony do kompanii partyzanckiej. Po wyjściu z lasu brał udział z bronią w ręku w walkach w Powsinku i pod Wilanowem. Po powrocie do Lasów Chojnowskich jednostka uległa rozproszeniu i jej uczestnicy przeszli ponownie do działań konspiracyjnych na terenie powiatu grójeckiego.

Zdzisław Krzemiński („Jerzy Zych”) od października 1939 był członkiem podziemia wojskowego na terenie Częstochowy; zajmował się wraz z kolegami (studentami tajnego nauczania) „przemycaniem” prasy przez granicę między GG a terenami „wcielonymi do Rzeszy”. „Spalony” na tym terenie, przyjechał do Warszawy, kontynuuje tu studia na Tajnym Uniwersytecie i podejmuje działalność konspiracyjną w tzw. Samodzielnej Kompanii „Szarego”, której siedzibą jest Papiernia w Jeziornie. Tam skończył podchorążówkę. W czasie powstania Kompania walczyła bez powodzenia na terenie Jeziorna-Klarysew. Batalion wycofał się w Lasy Chojnowskie. Po rozbiciu całkowitym Kompanii podjął pracę dziennikarską jako publicysta w piśmie „Do Broni” (debiutował w nim przed wybuchem powstania), które było kolportowane w okolicach podwarszawskich aż do ostatnich dni okupacji.

Ryszard Siciński jako 15-letni uczeń Gimn. im. W. Górskiego został zaprzyszczony 1 września 1942 jako żołnierz AK. Początkowo brał udział w małym sabotażu oraz w służbie tzw. „informacji”, a po przejściu przeszkolenia wojskowego brał udział w akcjach dużego sabotażu i w dywersji. W okresie powstania walczył przez kilka dni na Grochowiu, następnie wraz z częścią kolegów nawiązał kontakt z kompanią legionowską, z którą przeprawił się przez Wisłę i dołączył do partyzantki w Puszczy Kampinoskiej. W bitwie pod Jaktorowem został ranny. W partyzantce nabawił się gruźlicy. Jest inwalidą wojennym.

h. Oprócz zestawionej powyżej listy adwokatów, których udział w powstaniu jest udokumentowany, autorka opracowania rozporządza listą kilkunastu adwokatów, których udział jest równie pewny, ale brak dokładnych danych. Są to: Roman Hrabar z Izby katowickiej, Jerzy Dembiński („Humnicki”), Franciszek Tymowski z Włocławka (jeniec oflagu w Murnau, zmarł w Detroit), Wacław Tarski z Izby warszawskiej, Mieczysław Dźbikowski, Stanisław Filipecki z Izby lubelskiej, Józef Mazur z Izby lubelskiej, Stefan Turczynowicz z Izby lubelskiej, Roman Słoński z Katowic, Stanisław Witold Wąsowicz z Poznania, Tadeusz Wyrzykowski z Warszawy, Jerzy Grabowski z Warszawy, Jerzy Ryszard Krzemiński z Warszawy, Hanna Maria Dąbrowska („Kaja”) z Warszawy, Stefan Łukaszewski („Krzyżuk”) z Warszawy, Jerzy Parzyński z Krakowa (Szare Szeregi) i Jerzy Pogonowski z Krakowa.

D. Udział adwokatów w innych formach walki i oporu

Andrzej Breitkopf, zamieszkały w Konstancinie, przez cały czas okupacji utrzymywał kontakt z miejscową komendą AK. W sierpniu 1944, mimo otrzymania rozkazu mobilizacyjnego, nie otrzymał przydziału z powodu braku broni i został skierowany do prowadzenia nasłuchu radiowego i redagowania lokalnego „Biuletynu Informacyjnego”. Zadanie to wypełniał w ścisłej współpracy z adw. Jerzym Węglewskim. Ponadto wraz z adw. Węglewskim i adw. Zofią Rudziewicz prowadził tajne nauczanie w konstancińskim gimnazjum.

Jan Lesman („Jan Brzechwa”) w czasie powstania współpracował z „Barykadą Wolności”, ogłaszając na jej łamach wiersze powstańcze.

Tadeusz Piekarski brał udział w kampanii wrześniowej. W czasie oku-

pacji, zaprzysiężony w dywizjonie 1806, brał udział w szkoleniu podchorążych. W czasie powstania, przydzielony do służby gospodarczej, organizował zaopatrzenie żołnierzy. Przekazywał też na potrzeby AK zapasy zarządzanej przez niego firmy „Attoza”, które zostały wykorzystane na mundury dla żołnierzy. Po upadku Woli został wywieziony do Pruszkowa, skąd udało mu się uciec.

Dla zobrazowania spontaniczności w działaniach na rzecz powstania adwokatów, którzy z różnych względów nie brali w nim udziału czynnego, należy wymienić przykładowo:

Helенę Wiewiórską, która w czasie okupacji pracowała w „Patronacie”, a w czasie powstania spieszyła z pomocą tym wszystkim, którzy jej potrzebowali. Jej mieszkanie stało się azylem prześladowanych, placówką opiekuńczą oraz „dożywającą” pozbawionych domu i powstańców. Pomagała jej w tym adw. Halina Więckowska;

Mieczysława Jarosza, który mając dwu synów zaangażowanych w walce powstańczej, sam włączył się także działania, jak budowa barykad, przebijanie przejść piwnicznych, wystawianie posterunków itp.;

Krystynę Bielańską-Jackowską, która na parę dni przed wybuchem powstania wskazała autorce niniejszego opracowania lokal dla Bazy Wojskowych Zakładów Wydawniczych i przez cały czas pracy Bazy w tym domu służyła swoją pomocą, udostępniając również własne mieszkanie.

KAZIMIERZ OSTROWSKI

i

WACŁAW SZYSZKOWSKI

Przegląd nadesłanych opracowań

Do *pierwszej grupy* referatów poświęconych udziałowi adwokatów w kampanii wrześniowej 1939 r. nadesłano 7 referatów.

Dwa opracowania o charakterze ogólnosyntetycznym, a mianowicie adw. Stanisława Hećki z Poznania i adw. Mariana Czumy z Krakowa, zostały odczytane w wyjątkach. Zajmują się one udziałem adwokatów wielkopolskich w walkach Armii „Poznań”, a adwokatów krakowskich w walkach Armii „Karpaty”, „Kraków” i „Łódź”. Przedstawiono również w skrócie treść referatu adw. Michała Lorkiewicza z Poznania, dotyczącego jego udziału w wojnie 1939 r. Pozostałe prace tej grupy zreferował adw. Kazimierz Ostrowski z Krakowa jako współsekretarz naukowy II działu tematycznego.

Z opracowania nadesłanego przez dra Taylora, adwokata z Poznania, dowiadujemy się, że został jako ppor. rez. zmobilizowany z przydziałem do 69 pp. w Gnieźnie jako dowódca plutonu konnego zwiadu. Brał udział w natarciu na Łęczycę. Po bitwie nad Bzurą doprowadził swój pluton przez Puszcę Kampińską do Warszawy. Brał następnie udział w obronie stolicy. Za kampanię wrześniową został odznaczony Krzyżem Walecznych. Po kapitulacji dostał się do niewoli (oflag II A w Prenzlau).

Z notatki nadesłanej przez adw. Aleksandra Czaplickiego z Radomia wynika, że zmobilizowany został w sierpniu 1939 r. i wcielony do grupy operacyjnej gen. Skwarczyńskiego i że brał udział w walkach na Podlasiu. Interno-